

MATERIAŁY I SPRAWOZDANIA

RZESZOWSKIEGO
OŚRODKA
ARCHEOLOGICZNEGO

XXXIV

MATERIAŁY I SPRAWOZDANIA
Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

Tom XXXIV

Komitet Redakcyjny:

Sylwester Czopek, Václav Furmánek (Słowacja), Diana Gergova (Bułgaria),
Sławomir Kadrow, Michał Parczewski, Aleksandr Sytnyk (Ukraina)

Zespół stałych recenzentów:

Jan Chochorowski, Igor Chrapunov (Ukraina), Wojciech Chudziak, Eduard Droberjar (Czechy),
Łubomira Kaminská (Słowacja), Przemysław Makarowicz, Anna Zakościelna

Redaktor

Sylwester Czopek
(sycz@archeologia.rzeszow.pl)

Sekretarze Redakcji:

Joanna Ligoda, Joanna Podgórska-Czopek
(archeo@muzeum.rzeszow.pl)

Strona internetowa czasopisma:

www.archeologia.rzeszow.pl/?page_id=337

Tłumaczenia

Barbara Jachym – język niemiecki
Beata Kizowska-Lepiejza – język angielski

Wszystkie publikowane w „Materiałach i Sprawozdaniach Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”
artykuły są recenzowane

Dofinansowano z budżetu Województwa Podkarpackiego

Recenzenci tomu XXXIV:

Jan Chochorowski, Igor Chrapunov, Maria Dąbrowska, Marek Florek, Łubomira Kaminská,
Przemysław Makarowicz, Marzena Szmyt, Anna Zakościelna

Zdjęcie na okładce:

Kafel renesansowy ze stanowiska 2 w Twierdzy, pow. Strzyżów (fot. A. Lubelczyk)

© Copyright by Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

© Copyright by Wydawnictwo Mitel

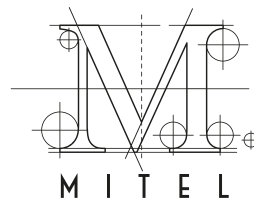
ISSN 0137-5725

WYDAWCA
FUNDACJA

RZESZOWSKIEGO OŚRODKA
ARCHEOLOGICZNEGO

35-016 Rzeszów, ul. Hoffmanowej 8
tel. 17 872 15 81

M I T E L

35-210 Rzeszów, ul. Baczyńskiego 9
tel. 17 852 13 62

SPIS TREŚCI

STUDIA I MATERIAŁY

Aleksandr Diaczenko , The gravity model: simulating the interactions in anisotropic space	5
Aleksandra Sznajdrowska , Grób kultury amfor kulistych ze stanowiska Rozbórz 42, gm. Przeworsk	9
Andrzej Pelisiak , Pojedyncze przedmioty kamienne a strefy aktywności osadniczej i gospodarczej w neolicie we wschodniej części Karpat Polskich	19
Wojciech Rajpold , Przemiany ludnościowe zachodzące od środkowego okresu epoki brązu do początków epoki żelaza w tarnobrzecko-koprzywnickim regionie osadniczym	35
Piotr N. Kotowicz , Problematyka badań bronzoznawczych nad wczesnośredniowiecznym uzbrojeniem Lubelszczyzny	51
Antoni Lubelczyk , Zespół kafla z dawnego dworu w Twierdzy, pow. Strzyżów, woj. podkarpackie	73

SPRAWOZDANIA I KOMUNIKATY

Dariusz Król, Aleksandr Pozichowski, Jakub Rogoziński, Małgorzata Rybicka , Krótka informacja o wynikach badań przeprowadzonych w 2012 roku w Nowomalinie-Podobanka, rejon Ostrog ...	103
Mirosław Mazurek, Jerzy Okoński, Małgorzata Rybicka , Studium przypadku. Obiekt 3834 z Rozborza, stan. 28, woj. podkarpackie	119
Jakub Czaja, Monika Kuraś , Znaleźisko siekiery z podniesionymi brzegami z miejscowości Turbia, pow. Stalowa Wola	129
Elżbieta Małgorzata Kłosińska , Żulice, pow. Tomaszów Lubelski – domniemany zespół zabytków z wczesnej epoki żelaza	133
Elżbieta Małgorzata Kłosińska , Zapomniany skarb ozdób brązowych z miejscowości Skwarne, pow. Mińsk Mazowiecki	139
Urszula Bugaj, Predrag Lutovac, Zbigniew Polak, Maciej Trzeciecki , Relics of masonry structures on Đuteza Hill	149

RECENZJE

Halina Taras, Wojciech Taras , (rec.) Maciej Trzciński (red.), <i>Archeologia sądowa w teorii i praktyce</i> , Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, 201 stron, ISBN 978-83-264-4057-1	167
--	-----

Elżbieta Małgorzata Kłosińska*

Zapomniany skarb ozdób brązowych z miejscowości Skwarne, pow. Mińsk Mazowiecki

A forgotten hoard of bronze ornaments from Skwarne, dist. Mińsk Mazowiecki

There is an assemblage of bronze decorations, kept in the collection of the Hermitage Museum in St. Petersburg for over 100 years, which was found in the village Skwarne, com. Ceglów, dist. Mińsk Mazowiecki, Mazowieckie voivodeship (it used to be the Warsaw Governorate). It consists of four elements: a necklace, two greaves or a greave and a bracer and finally a bracelet. The relics have been preserved without visible damages. The assemblage due to its size and massiveness was probably a male suit. There is no doubt that these artefacts are chronologically homogeneous – all the elements came from HaD phase.

KEY WORDS: hoard, bronze ornaments, Early Iron Age

W zbiorach Muzeum Ermitaż w Petersburgu od ponad 100 lat spoczywa zespół wyrobów brązowych znaleziony w miejscowości Skwarne, gm. Ceglów, pow. Mińsk Mazowiecki, woj. mazowieckie (ongis gubernia warszawska). Miejscowość ta położona jest nad górnym odcinkiem Mieniu, dopływu Świdra. Bliższe okoliczności pozyskania skarbu są nieznane, możemy jedynie przypuszczać, że został odkryty w wieku XIX, wywieziony i umieszczony w petersburskich zbiorach.

Skarb nigdy nie został opublikowany w całości. Pierwsza wzmianka o nim ukazała się pod koniec XIX wieku w Petersburgu w sprawozdaniu wykonanym przez Cesarską Komisję Archeologiczną (Отчет... 1891, s. 174–175). W początkach XX wieku o skarbie wspomnieli Roman Jakimowicz (jako „Skwar-na, pow. mińskomazowiecki” – R. Jakimowicz 1924, s. 113), przytaczając listę znalezisk pochodzących z terenów ziem polskich, a znajdujących się w zbiorach rosyjskich (wtedy sowieckich); informację tę podawano również w publikacjach powojennych (S. Nosek 1957, s. 276; J. Kostrzewski 1964, s. 66, mapka 7). W opracowaniu problematyki kultury łużyckiej na wschodnim Mazowszu i Podlasiu, najwięcej danych odnośnie datowania omawianego zespołu oraz wyglądu poszczególnych jego elementów zamieściła Teresa Węgrzynowicz, wymieniając w składzie skarbu: „bransoletę (naramiennik) wielozwojową z taśmy, nagolennik typu stanomińskiego, nagolennik typu sądeckiego, naszyjnik skośnie żłobkowany” (1973, s. 26, 27, 116, tabela 2 [45]). O znalezisku wspominał również Wojciech Blajer, umieszczając go w zestawieniu znanych z ziem polskich depozytów, datowanych na fazę HaD (2001, s. 366, mapa 8), a Małgorzata Mogielnicka-Urban wzmiankowała o jednym z elementów tego zespołu (2008, s. 216, 218–219, mapa 1). Niemal we wszystkich cytowanych publikacjach skarb był łączony z wczesną epoką żelaza, a zwłaszcza z jej młodszym odcinkiem, a z racji swej lokalizacji (tereny wschodniego Ma-

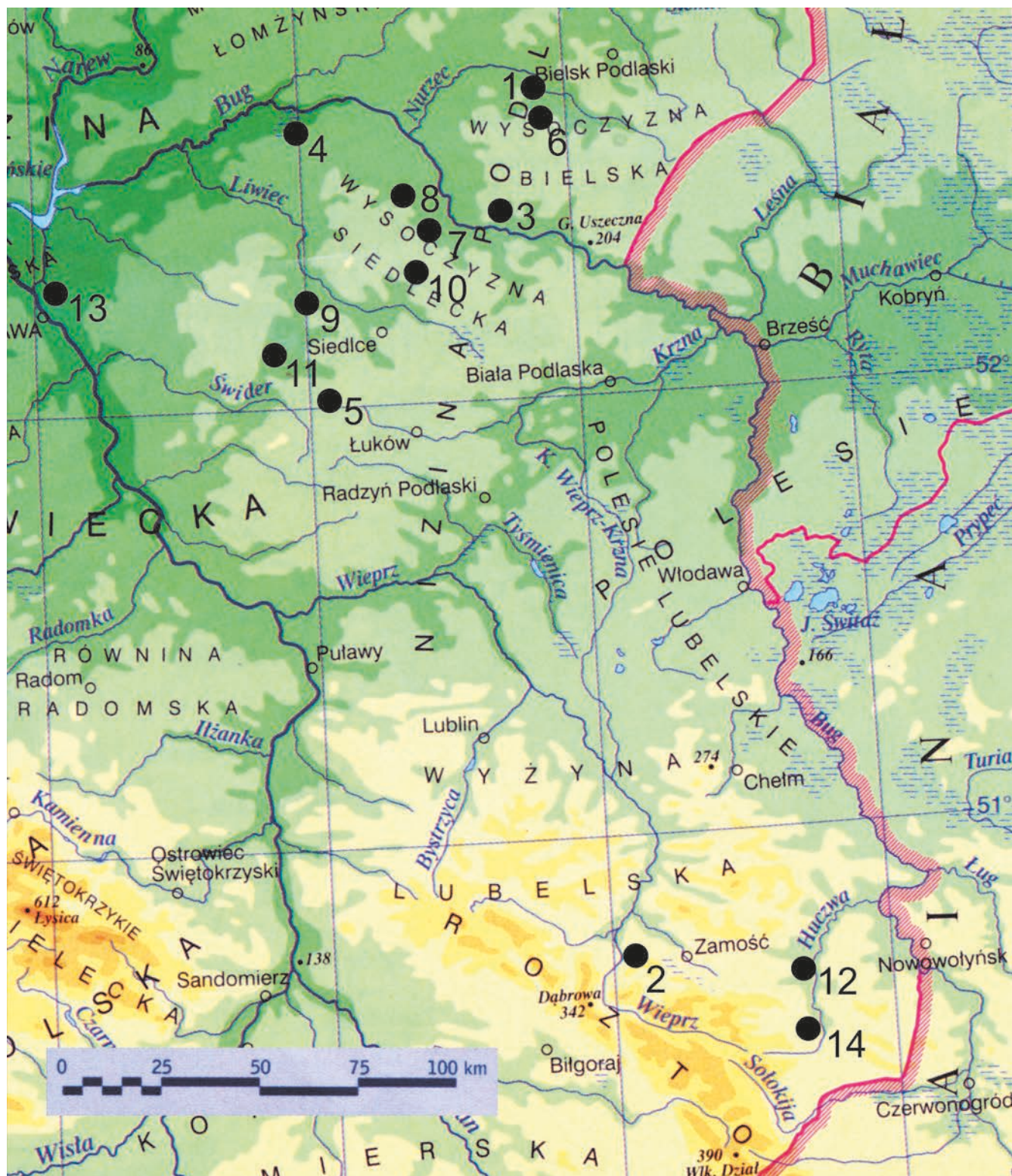
zowsza), przypisywany grupie mazowiecko-podlaskiej kultury łużyckiej. Warto również nadmienić, że na tle wszystkich, znanych do tej pory znalezisk gromadnych z fazy HaD, rozpoznanych na wschód od Wisły w Polsce środkowowschodniej, zespół ze Skwarne należy do skupiska depozytów, pochodzących z tego odcinka pradziejów, wyraźnie wyodrębniającego się na terytorium Mazowsza i Podlasia (ryc. 1).

Obecnie skarb powraca do obiegu naukowego dzięki danym zgromadzonym w prywatnym archiwum prof. dr. hab. Jana Dąbrowskiego, które powstało podczas kwerendy zbiorów archeologicznych w placówkach muzealnych i naukowych dawnego ZSRR, prowadzonej w 1967 roku (por. J. Dąbrowski 1972, s. 21)¹. Na podstawie opisu zabytków i rysunków wykonanych z natury przez tego badacza w Muzeum Ermitaż w Sankt Petersburgu (ówczesny Leningrad), można dokonać weryfikacji składu skarbu, a także uzupełnić ocenę chronologiczno-kulturową.

Skarb składa się z czterech elementów: naszyjnika, dwóch nagolenników, bądź nagolennika i naramiennika (a nie dwóch bransolet – por. R. Jakimowicz 1924, s. 113; S. Nosek 1957, s. 276; J. Kostrzewski 1964, s. 66; W. Blajer 2001, s. 366), oraz bransolety (a nie pierścienia – por. R. Jakimowicz 1924, s. 113; S. Nosek 1957, s. 276; J. Kostrzewski 1964, s. 66). Ze względu na brak dokładniejszych informacji na temat okoliczności pozyskania depozytu, nie wiadomo, czy był to jego pierwotny skład. Nie można bowiem wykluczyć, że przedmioty występowały w parach, a cały zespół miał charakter garnituru: pasujących do siebie i symetrycznie noszonych ozdób rąk i nóg. Zabytki zachowały się bez wyraźniejszych uszkodzeń.

¹ Panu prof. dr. hab. Janowi Dąbrowskiemu składam serdeczne podziękowania za udostępnienie materiałów.

* Instytut Archeologii Uniwersytetu im. M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4, 20–031 Lublin, e-klosinska@o2.pl

Ryc. 1. Mapa występowania skarbów z fazy HaD na wschód od Wisły w Polsce środkowowschodniej: Brańsk, pow. Bielsk Podlaski (1); Deszkowice Drugie, pow. Zamość (2); Drohiczyń, pow. Siemiatycze (3); Kielczew, pow. Ostrów Mazowiecka (4); Kisielsk, pow. Łuków (5); Klichy, pow. Bielsk Podlaski (6); Liszki, pow. Sokołów Podlaski (7); Niewiadoma, pow. Sokołów Podlaski (8); Proszew, pow. Węgrów (9); Rzeszotków, pow. Siedlce (10); Skwarne, pow. Mińsk Mazowiecki (11); Wakijów, pow. Tomaszów Lubelski (12); Warszawa-Zacisze (13); Woźuczyn, pow. Tomaszów Lubelski (14) (Rys. E. M. Kłosińska i M. Piotrowski, na podkładzie mapy opracowanej przez Demart S. A., Warszawa 2008)

Abb. 1. Karte mit den Hortfunden aus der Periode HaD östlich der Weichsel in Mittelostpolen: Brańsk, Kr. Biała Podlaska (1); Deszkowice Drugie, Kr. Zamość (2); Drohiczyń, Kr. Siemiatycze (3); Kielczew, Kr. Ostrów Mazowiecki (4); Kisielsk, Kr. Łuków (5); Klichy, Kr. Biała Podlaska (6); Liszki, Kr. Sokołów Podlaski (7); Niewiadoma, Kr. Sokołów Podlaski (8); Proszew, Kr. Węgrów (9); Rzeszotków, Kr. Siedlce (10); Skwarne, Kr. Mińsk Mazowiecki (11); Wakijów, Kr. Tomaszów Lubelski (12); Warszawa-Zacisze (13); Woźuczyn, Kr. Tomaszów Lubelski (14) (Zeichn. E. M. Kłosińska und M. Piotrowski, auf der Grundlage der von Demart S. entworfenen Karte A., Warszawa 2008)

Ryc. 2. Skwarne, pow. Mińsk Mazowiecki. Naszyjnik brązowy (Rys. J. Dąbrowski, opracowanie graficzne T. Demidziuk)

Abb. 2. Skwarne, Kr. Mińsk Mazowiecki. Bronzene Halskette (Zeichn. J. Dąbrowski, graphische Ausarbeitung T. Demidziuk)

Naszyjnik o obręczy tordowanej jednokierunkowo i ramionach gładkich, spłaszczonych, zakończonych niewielkimi uszkami; jedno z uszek było lekko uszkodzone (ryc. 2). Średnica zewnętrzna zabytku w najszerszym miejscu wynosiła 16 cm, wewnętrzna zaś – 14,4 cm. Światło pomiędzy zakończeniami – 1,3 cm, średnica pręta w najgrubszym miejscu – 0,7 cm. Nie wiadomo, czy był tu tordowany sam pręt, czy jego woskowy model, można jedynie przypuszczać, że pręt przed skręceniem nie był specjalnie profilowany. Z powierzchni za-

bytku została usunięta patyna (zbiory: Muzeum Ermitaż – nr katalogu 431/1).

Prezentowany naszyjnik znajduje liczne odpowiedniki w zespołach, notowanych we wczesnej epoce żelaza na terenie Wielkopolski i Kujaw. Naszyjniki tordowane z rozplaszczonymi zakończeniami ramion, zdobionymi niejednokrotnie różnymi motywami rytymi i nakłuwanymi, stały się niejako wizytówką miejscowych pracowni metalurgicznych w okresie HaD (J. Kostrzewski 1954, s. 38; 1964, s. 20–21; D. Durczewski

1961, s. 96n; A. Cofta-Broniewska 1996, s. 56; E. M. Kłosińska 2007a, s. 280). Rejestrowane są przede wszystkim w lokalnych skarbach (np. w Starym Bojanowie, pow. Kościan, Kluczewie, pow. Szamotuły, Orchowie, pow. Słupca, czy Stanominie, pow. Inowrocław – D. Durczewski 1961, s. 12, 33, 45, 61, ryc. 4: 4; 27: 1; 36: 1, 2; 55). Tutejsze potencjalne ośrodki przetwórstwa brązu (m.in. Stanomin, pow. Inowrocław), wytwarzały określony zestaw ozdób w regionalnej stylistyce, rozprawdzając nadwyżki na szerokich terytoriach (por. J. Kostrzewski 1954, s. 47; A. Cofta-Broniewska, A. Koško 1982, ryc. 64). Sądzi się, że omawiany naszyjnik może być wyrobem kujawskim (T. Węgrzynowicz 1973, s. 26–27), choć nie wyklucza się również lokalnego wyrobu wzorów tej proveniencji (zwłaszcza nagolenników) na Mazowszu i Podlasiu (por. J. Kostrzewski 1964, s. 23–24; T. Węgrzynowicz 1964, s. 85–86; 1973, s. 26–27). Na terenach położonych na wschód od Wisły, zbliżoną formę naszyjnika (poza Skwarnem), udokumentowano także w innych depozytach ozdób, datowanych na okres HaD. Analogiczna ozdoba wystąpiła w skarbie z Wakijowa, pow. Tomaszów Lubelski (T. Poklewski 1954, s. 268), a inny naszyjnik o bogato zdobionych ramionach odnotowano w Kisielsku, pow. Łuków (J. Antoniewicz 1959, s. 52, ryc. 4: 5). We wczesnej epoce żelaza kilka takich ozdób trafiło także do zespołów na zachodniej Ukrainie (T. Sulimirski 1931, s. 135–136, 191, tabl. XXVI: 1²) oraz na Słowacji (M. Novotná 1984, s. 52–56, Taf. 53).

Masywna ozdoba obręczowa o 1 ¼ zwoju, będąca nagolennikiem, została wykonana z pręta o przekroju okrągłym i nierównej powierzchni (ryc. 3). Końce zabytku były nierówne i lekko zwężone. W połowie obwodu obręczy, od jej wewnętrznej strony widniało spłaszczenie, powstałe zapewne przy podwieszaniu ozdoby. W najszerszym miejscu zewnętrzna średnica wynosiła 12,7 cm, wewnętrzna natomiast 10,5 cm. Zabytek pokrywała ciemna patyna, jednak w większości zdarta. Zbiory: Muzeum Ermitaż – nr katalogu 431/4.

Podobne, proste wyroby o zróżnicowanej wielkości, charakteryzujące się nieornamentowaną powierzchnią, stanowiły w środowisku kultury lużyckiej stosunkowo często spotykane ozdoby obręczowe, trafiające następnie do zespołów grobowych, czy też do depozytów. Zwracają uwagę masywne bransolety, notowane w skarbach z Wielkopolski, datowanych na fazę HaC (Kaliszanki, pow. Wągrowiec – D. Durczewski 1961, s. 30, ryc. 24: 16, 21), czy też z Małopolski, pochodzących z fazy HaD (Świdnik, pow. Limanowa; Jasienna, pow. Nowy Sącz – J. Żurowski 1927, s. 12, 37, tabl. I: 2, 3; VIII: 2; Włynice, pow. Radomsko – J. Kostrzewski 1964, s. 78, ryc. 103: 4, 5). Większe, jednak analogiczne pod względem formy ozdoby obręczowe, zostały wprowadzone do obiegu naukowego pod nazwą nagolenników typu sądeckiego (J. Żurowski 1927, s. 49–55). Uznano je za naśladownictwo wzorów kujawskich, zwracając uwagę na rozprzestrzenienie się tych zabytków na terenie Górnego Śląska, Polski środkowej i Małopolski (J. Kostrzewski 1954, s. 37, 58–59, mapa I). Gładkie nagolenniki

ze zwężającymi się końcami występowały m.in. w grobach szkieletowych podgrupy częstochowsko-gliwickiej, datowanych na fazę HaC (Częstochowa-Raków – W. Błaszczak 1962, Pl. 43: 1), czy też HaC – początek HaD (Świebie, pow. Gliwice – A. Stankiewicz-Węgrzykowska 1969, Pl. 138 (3): 14, 15). Były również deponowane w skarbach w fazie HaD (Świdnik, pow. Limanowa, Świdnik, pow. Nowy Sącz, Jasienna, pow. Nowy Sącz – J. Żurowski 1927, s. 12, 21, 22–23, 37, tabl. I: 1, IV: 2, 4, VIII: 1; Bieliny, pow. Opoczno – M. Szukała 2001, s. 216, 219–220, tabl. I: 1, 2). Okaz ze skarbu w Skwarnem bez wątpienia należał do tej grupy ozdób i można go powiązać z młodszym odcinkiem wczesnej epoki żelaza. Z terenów leżących na wschód od Wisły najbliższe odpowiedniki do omawianego zabytku pochodzą z podobnie datowanego skarbu w Woźuczynie, pow. Tomaszów Lubelski (J. Żurowski 1927, s. 52, przypis 117; J. Kostrzewski 1964, s. 78, ryc. 106: 2, 3; E. M. Kłosińska 2007b, s. 123, fot. 9). Warto odnotować także obecność analogicznego nagolennika na obszarze zachodniej Ukrainy (okolice Sokala)³.

Nierówną powierzchnię, pokrytą ciemną, częściowo zdartą patyną posiadał nagolennik o 1 ½ zwoju, wykonany z bardzo masywnego pręta o przekroju okrągłym (ryc. 4: 1). Maksymalnie średnica pręta wynosiła 1,5 cm. Średnica zewnętrzna obręczy w najszerszym miejscu wynosi 12,3 cm, wewnętrzna – 9,6 cm. Końce zwężających się ramion ozdoby zostały równo rozklepane w formie cienkich guziczków. Zbiory: Muzeum Ermitaż – nr 431/3.

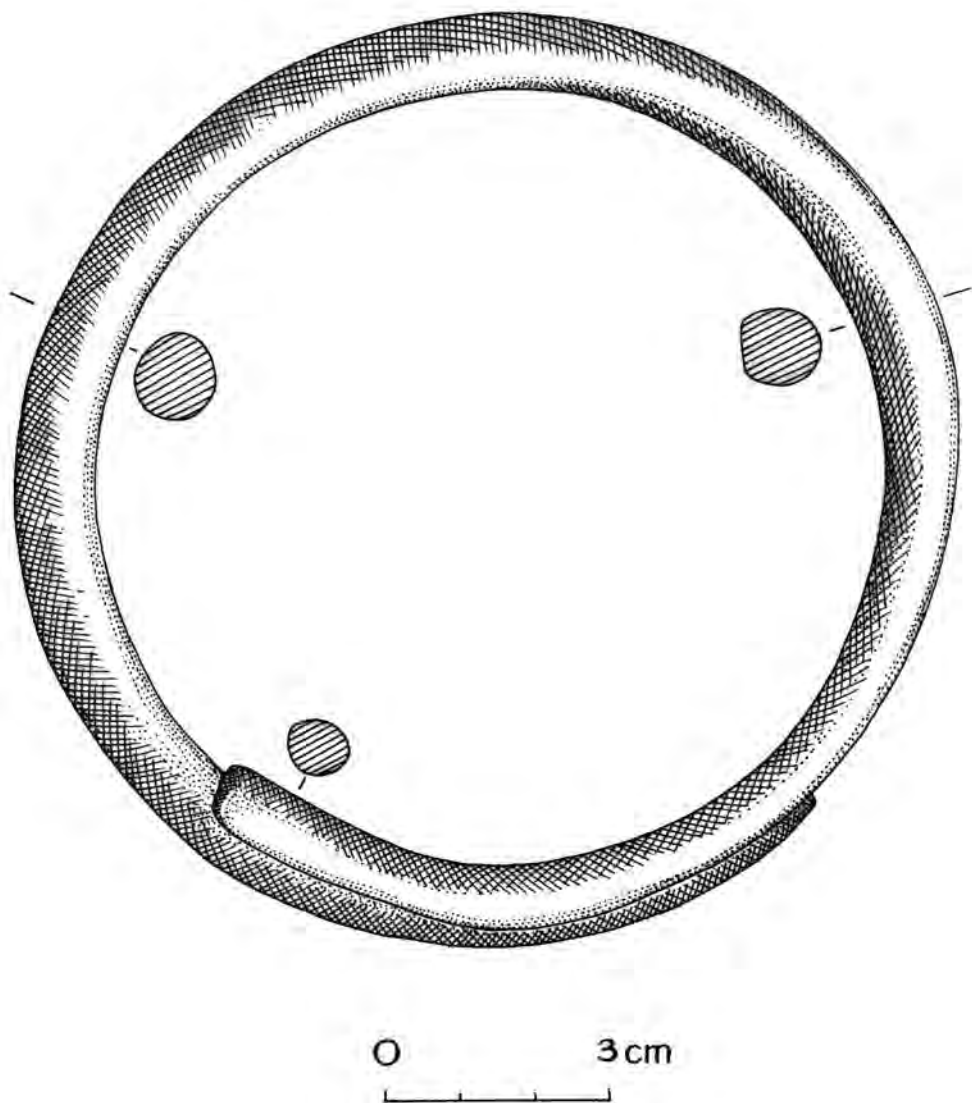
Pod względem formy, przedmiot ten wyraźnie przypomina nagolenniki typu stanomińskiego, masywne ozdoby obręczowe o guziczkowatych zakończeniach ramion, uznawane za wiodący wyrób kujawskiego (stanomińskiego) ośrodka metalurgicznego w fazie HaD, występujące głównie na Kujawach i Mazowszu (J. Kostrzewski 1954, s. 36–37, 57–58, mapa I; A. Cofta-Broniewska 1996, s. 54; A. Cofta-Broniewska, A. Koško 1982, ryc. 64: 1). Z racji wyraźnej koncentracji i odmiennej ornamentacji tych przedmiotów na Mazowszu i Podlasiu, dopuszczano możliwość ich lokalnego wykonywania (por. J. Kostrzewski 1964, s. 23–24; T. Węgrzynowicz 1973, s. 26; M. Szukała 2001, s. 224). W najnowszym, wyczerpującym opracowaniu nagolenników stanomińskich wyodrębniony został typ klasyczny o zdobionej powierzchni (a w nim m.in. wersja kujawska i mazowiecka) oraz typ mieszany, w obrębie którego wyróżniono m.in. wersję niezdobioną z guziczkowatymi zakończeniami ramion (M. Mogielnicka-Urban 2008, s. 215–216), a zatem podobną do okazu w Skwarnem⁴. Wśród około 90 egzemplarzy nagolenników stanomińskich znanych z ziem polskich (tamże, s. 214, mapa I, spis miejscowości)⁵, okazy niezdobione należały do rzadkości. Zanotowano je m.in. w datowanych na fazę HaD skarbach z terenu Małopolski (Gorzyce, pow. Limanowa – J. Żurowski 1927, s. 42, tabl. IX: 3; Trzebinia Siersza, pow. Chrzanów – J. Kostrzewski 1964, s. 66

³ Zabytek niepublikowany, będący aktualnie przedmiotem opracowania.

⁴ W ujęciu Małgorzaty Mogielnickiej-Urban forma tego nagolennika była nierozpoznana i uznana za nieokreśloną (2008, s. 216, mapa 1).

⁵ Kolejne dwa nagolenniki typu stanomińskiego znalazły się w nowo odkrytym depozycie z okolic miejscowości Stawiszyn, pow. Białobrzegi, woj. mazowieckie (E. M. Kłosińska, K. Solarśka 2010).

² Warto zwrócić zwłaszcza uwagę na wyposażenie grobu 1 na cmentarzysku ludności kultury wysockiej w Czechach (Lugove), kontrowersyjnie datowane na HaB1 (M. Bandriv's'kij 2002, ris. 44). Tu, poza tordowanym naszyjnikiem o spłaszczonych ramionach, natrafiono na ozdobę obręczową (bransoletę), przypominającą jeden z nagolenników ze skarbu w Skwarnem (T. Sulimirski 1931, tabl. XXVI: 6).

Ryc. 3. Skwarne, pow. Mińsk Mazowiecki. Nagolennik brązowy (Rys. J. Dąbrowski, opracowanie graficzne T. Demidziuk)

Abb. 3. Skwarne, Kr. Mińsk Mazowiecki. Bronzene Beinschiene (Zeichn. J. Dąbrowski, graphische Ausarbeitung T. Demidziuk)

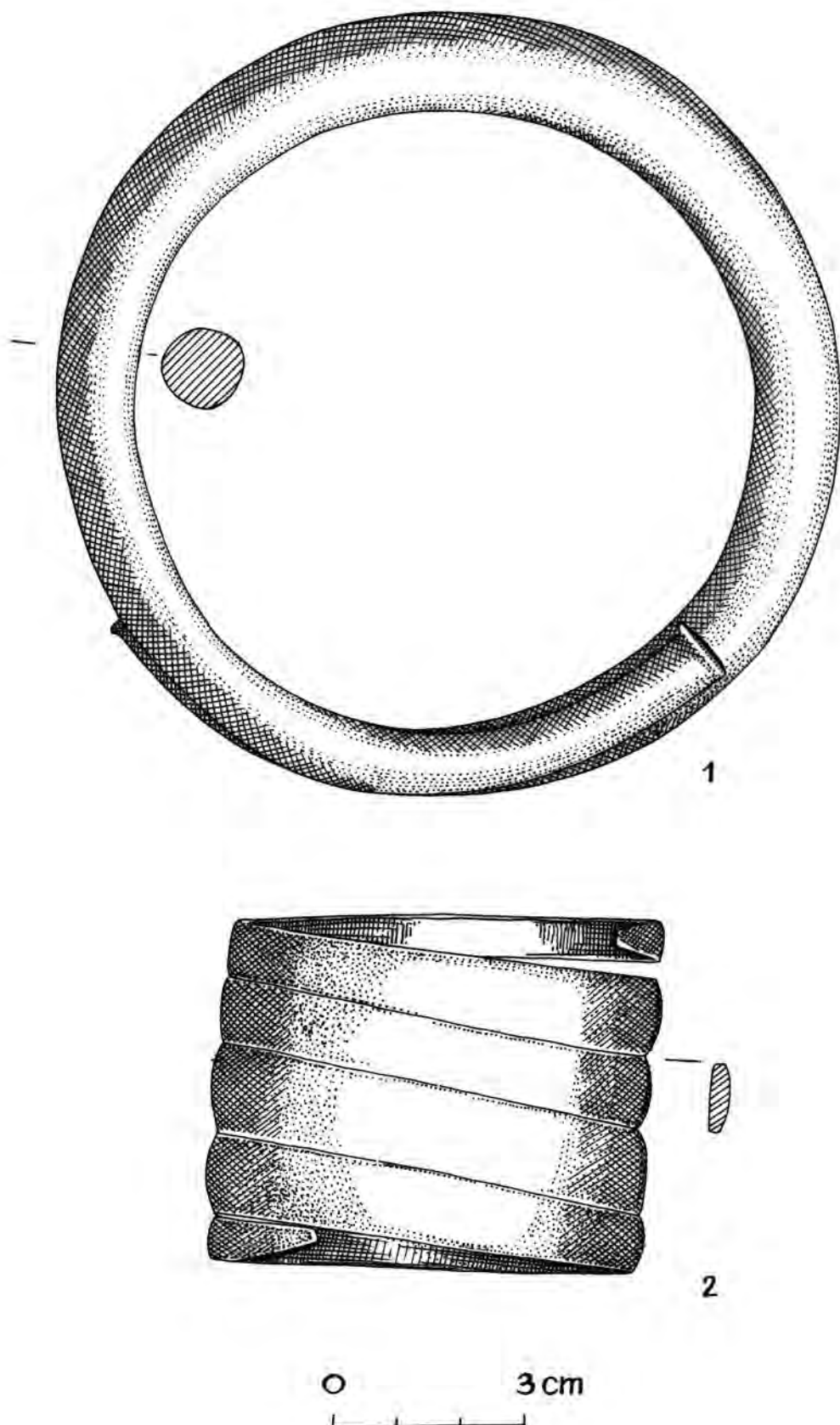
[jako „Siersza”]) oraz Podlasia (Brańsk, pow. Bielsk Podlaski – D. Jaskanis 1976, s. 135–141, 148, ryc. 4–8)⁶. Nagolennik ze Skwarnego nawiązuje także do pojedynczej ozdoby, odkrytej nieopodal, po wschodniej stronie Wisły (Franciszków, pow. Garwolin – J. Kostrzewski 1964, s. 33, tabl. VIII: 11). Sądzi się, że nagolenniki stanomińskie typu mieszanego (a w tym również okazy niezdobione), występujące w znacznym rozproszeniu poza terenami zwartego zasięgu wersji kujawskiej i mazowieckiej, mogły być lokalnym naśladownictwem; podnoszono również kwestię rozprzestrzeniania się tych zabytków wzdłuż Wisły i jej większych dopływów (por. M. Mogielnicka-Urban 2008, s. 220, tdl).

Bransoleta o $3\frac{3}{4}$ zwoju, wykonana została z masywnej, płasko-wypukłej taśmy o szerokości dochodzącej do 1,3 cm i grubości 0,3 cm, zwiniętej bardzo ściśle (ryc. 4: 2). Zwążające się końce bransolety były prosto ścięte. Bransoleta miała

otwór o średnicy około 6,5 cm. Na powierzchni zabytku nie zaobserwowano patyny. Zbiory: Muzeum Ermitaż – nr 431/2.

Zabytek ten przypomina bransolety z wczesnej epoki żelaza (HaD), znane w dwóch odmianach – wysokiej i niskiej (dodatkową ich cechą był charakterystyczny ornament), występujące największym natężeniem na ziemiach polskich, a zwłaszcza na Kujawach, w Wielkopolsce, Małopolsce oraz na Pomorzu (J. Kostrzewski 1954, s. 37–38, mapa II). Koncentracja występowania tych ozdób pozwala przypuszczać, że były one wyrobem kujawskim (czy też kujawsko-wielkopolskim); w szczególności dotyczy to odmiany niskiej (por. tamże, s. 38; D. Durczewski 1961, s. 91; A. Cofta-Broniewska 1996, s. 54, 56). Sądzi się natomiast, że odmiana wysoka bransolet była wytwarzana poza Kujawami (J. Kostrzewski 1954, s. 38). Egzemplarz ze Skwarnego reprezentuje odmianę wysoką, ale ze względu na brak ornamentu nawiązuje do pojedynczych, gładkich okazów odmiany niskiej, które notowano w Wielkopolsce (Popowo, pow. Szamotuły – D. Durczewski 1961, s. 48, 91, ryc. 40: 1), a także Danii (Gammelsole, Amt Vejle – J. Jensen 1969, Fig. 4: 14, 15).

⁶ Zabytki określano mianem „typ stanomiński”, bądź „typ sądecki” (M. Mogielnicka-Urban 2008, s. 213, tdl).

Ryc. 4. Skwarne, pow. Mińsk Mazowiecki. Nagolennik brązowy (1), bransoleta brązowa (2) (Rys. J. Dąbrowski, opracowanie graficzne T. Demidziuk)

Abb. 4. Skwarne, Kr. Mińsk Mazowiecki. Bronzene Beinschiene (1), bronzener Armband (2) (Zeichn. J. Dąbrowski, graphische Ausarbeitung T. Demidziuk)

Ryc. 5. Sposób noszenia ozdób brązowych z depozytu w Skwarnem, pow. Mińsk Mazowiecki (Rys. T. Demidziuk, wg koncepcji E. M. Kłosińskiej)

Abb. 5. Tragart des Bronzeschmucks aus dem Hortfund in Skwarne, Kr. Mińsk Mazowiecki getragen wurde (Zeichn. T. Demidziuk, nach E. M. Kłosińska)

Trudno jest zatem ocenić jednoznacznie proveniencję tego przedmiotu, a całkowity brak takich znalezisk na Mazowszu każe także wykluczyć ich miejscową produkcję.

Zespół ozdób ze Skwarnego, ze względu na swe rozmiary i masywność, był zapewne garniturem męskim (ryc. 5)⁷, a waga niektórych elementów (nagolenników) wymagała zastosowania podwieszenia. Świadczy o tym wyraźne przewężenie na jednym z nagolenników (por. wyżej). Nie wiemy jednak dokładnie jak noszono takie ozdoby, czy można było je doraźnie

zdejmować i zakładać, czy noszono je bezpośrednio na ciele, czy też na ubraniu. Od innych depozytów zawierających biżuterię, rozpoznanych na Mazowszu, Podlasiu i Lubelszczyźnie, opisane znalezisko różni się składem, a za najbardziej podobny doń zestaw należy uznać skarb z Woźuczyna, pow. Tomaszów Lubelski. Nie ulega wątpliwości, że zespół ten jest jednorodny chronologicznie – wszystkie jego elementy pochodzą z fazy HaD. Większość tych wyrobów mogła powstać w strefie wielkopolsko-kujawskiej, albo też w miejscowym, mazowiecko-podlaskim ośrodku metalurgicznym. Trudno też ocenić, jaki był cel, przyczyna i warunki zdeponowania tych przedmiotów. Spośród skarbów pochodzących z Mazowsza i Podlasia, tylko niektóre złożono do ziemi w miejscu eksponowanym,

⁷ W jednym z grobów szkieletowych z Częstochowy-Rakowa, masywne obręcze spoczywały *in situ* na gołeniach mężczyzny w wieku 25 lat (W. Błaszczak 1962, Pl. 43).

bądź też w środowisku wodnym (por. W. Blajer 2001, mapa 8), co może ewentualnie stanowić o ich kultowym charakterze. Większość tych zespołów (w tym zapewne również skarb ze Skwarnego), mogła zostać zakopana w celu zabezpieczenia mienia w warunkach zaistniałego zagrożenia, generowanego,

m.in. poprzez niepokoje polityczne, np. rozprzestrzenianie się kultury pomorskiej i słabo jeszcze rozpoznanych wpływów ze wschodu – ze strefy leśno-stepowej, znajdującej się w orbicie oddziaływań ludów pochodzenia euroazjatyckiego.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Antoniewicz J.
1959 Skarb halsztacki znaleziony w miejscowości Kisielsk pow. Łuków, „WA”, t. 26, s. 49–55.
- Bandrivs’kij M.
2002 *Mogil’nik v Petrikovi bilá Ternopolá v kontekstí pohoval’nogo obrádu visoc’koí kul’turi*, L’viv.
- Blajer W.
2001 *Skarby przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na ziemiach polskich*, Kraków.
- Błaszczak W.
1962 Tombe à inhumation № 64. Częstochowa-Raków, dép. de Katowice, Polotne, [w:] W. Błaszczak, H. A. Ząbkiewicz-Koszańska, *Période de Hallstatt*, (= „Inventaria Archaeologica Pologne”, Fasc. 8), Łódź–Warszawa, Pl. 43: 1.
- Cofta-Broniewska A.
1996 Metalurgia brązu w świetle źródeł archeologicznych, [w:] Cofta-Broniewska A. (red.), *Metalurgia brązu pradziejowych społeczeństw Kujaw* (= Studia i materiały do dziejów Kujaw, t. 7), Poznań, s. 1–127.
- Cofta-Broniewska A., Koško A.
1982 *Historia pierwotna społeczeństw Kujaw*, Warszawa–Poznań.
- Dąbrowski J.
1972 *Powiązania ziem polskich z terenami wschodnimi w epoce brązu*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Durczewski D.
1961 Skarby halsztackie z Wielkopolski, „Prz. Arch.”, t. 35: 1960, s. 7–108.
- Jakimowicz R.
1924 Zabytki przedhistoryczne z obszaru Rzeczypospolitej Polskiej w zbiorach rosyjskich, „WA”, t. 9, s. 113–119.
- Jaskanis D.
1976 Skarb ozdób brązowych kultury łużyckiej z Brańska, gm. loco, woj. białostockie, „Rocznik Białostocki”, t. 13, s. 135–149.
- Jensen J.
1969 Ein Thrako-Kimmerischer Goldfund aus Dänemark, „Acta Archaeologica København”, t. 40, s. 159–184.
- Kłosińska E. M.
2007a Issues of the East – and Central-European contacts of the Lublin Region in the younger Bronze Age and the early Iron Age in the light of existing research and sources [w:] Baron J., Lasak I. (red.), *Long Distance Trade in the Bronze Age and Early Iron Age* (= Studia Archeologiczne, t. 40), Wrocław, s. 269–290.
- 2007b Południowo-wschodnie rubieże Lubelszczyzny w czasach kultury łużyckiej i pomorskiej, [w:] Banasiewicz-Szykuła E. (red.), *Pradzieje południowo-wschodniej Lubelszczyzny*, Lublin, s. 107–131.
- Kłosińska E. M., Solarska K.
2010 Unikatowy skarb halsztacki z okolic Stawiszyna, pow. Białobrzegi, woj. mazowieckie [w:] Cieślak-Kopyt M., Solarska K. (red.), *Region radomski w świetle badań archeologicznych*, (= Biuletyn Radomskiego Towarzystwa Naukowego [44]), Radom, s. 25–48.
- Kostrzewski J.
1954 Ze studiów nad wczesnym okresem żelaznym w Polsce, „Slavia Antiqua”, t. 4, s. 22–65.
- 1964 Skarby i luźne znaleziska metalowe od eneolitu do wczesnego okresu żelaza z górnego i środkowego dorzecza Wisły i górnego dorzecza Warty, „Prz. Arch.”, t. 15: 1962, s. 5–133.
- Mogielnicka-Urban M.
2008 Nagolennik typu stanomińskiego w Biejkowskiej Woli k. Biejkowa, gm. Promna, pow. białobrzegi, woj. mazowieckie na tle innych znalezisk tego typu w Polsce, [w:] Mogielnicka-Urban M. (red.), *Opera ex aere. Studia z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza dedykowane profesorowi Janowi Dąbrowskiemu przez przyjaciół, uczniów i kolegów z okazji siedemdziesięciolecia urodzin*, Warszawa, s. 211–222.
- Nosek S.
1957 Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, nr 6, sec. F.
- Novotná M.
1984 *Halsringe und Diademe in der Slowakei*, „Prähistorische Bronzefunde”, t. 11/4, München.
- Otčēt...
1891 *Otčēt Imperatorskoj Arheologičeskoj Komissii*, Sankt-Petersburg.
- Poklewski T.
1954 Halsztacki zespół ozdób brązowych z Wakijowa, pow. Tomaszów Lubelski, „WA”, t. 20, s. 267–275.
- Stankiewicz-Węgrzykowska A.
1969 Sépulture à inhumation № 102. Świbie, distr. de Gliwice, dép. de Katowice, Pologne, [w:] A. Stankiewicz-Węgrzykowska *Civilisation Lusatienne groupe de Haute-Silésie – Petite-Pologne* (= „Inventaria Archaeologica Pologne”, Fasc. 23), Warszawa, Pl. 138(3).
- Sulimirski T.
1931 *Kultura wysocka*, Kraków.
- Szukała M.
2001 Dwa skarby brązowe z Bielin i Opoczna, „PMMAiE”. Seria Archeologiczna nr 41: 1999–2001, s. 215–230.
- Węgrzynowicz T.
1964 Zespół ozdób brązowych z Gośniewic Nowych, pow. Grójec, „WA”, t. 30, s. 84–86.
- 1973 Kultura łużycka na Mazowszu wschodnim i Podlasiu, „Mat. Star. Wcz.”, t. 2, s. 7–120.
- Żurowski J.
1927 Skarby halsztackiego okresu z doliny Dunajca, „Prace i Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne”, t. 4, s. 3–123.

Vergessener Hortfund der bronzenen Schmucksachen aus der Ortschaft Skwarne, Kr. Mińsk Mazowiecki

Zusammenfassung

In den Sammlungen des Ermitage Museums in Petersburg wird seit über 100 Jahren eine Sammlung bronzenener Erzeugnisse aufbewahrt, die im Bereich der Ortschaft Skwarne, Gde. Cegłów, Kr. Mińsk Mazowiecki, Wojewodschaft Masowien (früher Warschauer Gouvernement) gefunden wurden. Wir verfügen leider über keinen näheren Fundkontext und können nur mutmaßen, dass der Hortfund im 19. Jh. in Skwarne entdeckt und dann nach Petersburg weggebracht wurde.

Der Hortfund wurde nicht vollständig veröffentlicht. Die erste Funderwähnung erschien Ende des 19. Jhs. in Petersburg, man nannte ihn auch zu Beginn des 20. Jhs., wie auch in den nach dem II. Weltkrieg publizierten Arbeiten. Er wurde in die jüngere Periode der Früheisenzeit (HaD) datiert und zu den Materialien der Masowien-Podlachien-Gruppe der Lausitzer Kultur gezählt.

Heute sind die behandelten Funde, dank den im Privatarchiv von Prof. Dr. hab. Jan Dąbrowski gesammelten Daten, wieder im Bereich des wissenschaftlichen Interesses. Aufgrund der Fundbeschreibung und der von diesem Forscher im Ermitage Museum in Sankt Petersburg (damals Leningrad) gefertigten Zeichnungen, kann man den Fundbestand verifizieren, wie auch seine chronologisch-kulturelle Zuordnung ergänzen.

Der Hortfund besteht aus vier Elementen: einer Halskette, zwei Beinschienen, oder auch einer Beinschiene und einem Oberarmring wie auch einem Armband. Wegen des Fehlens ausführlicher Informationen über den Fundkontext, weiß man nicht, ob diese Elemente seine ursprüngliche Garnitur darstellen. Die Funde sind ohne größere Beschädigung erhalten geblieben.

Die Schmuckgarnitur aus Skwarne stellt, wegen ihrer Ausmaße und Massivität, den Männerschmuck dar. Es ist aber nicht genau bekannt, wie man solchen Schmuck getragen hat, ob man ihn leicht anziehen und ablegen konnte oder, ob er direkt auf dem Körper oder auf der Kleidung getragen wurde. Unbestritten ist es aber, dass diese Sammlung, chronologisch gesehen, einheitlich ist – alle Elemente stammen aus der Periode HaD. Die meisten dieser Erzeugnisse konnten auf dem großpolnisch-kujawischen Gebiet, oder auch in dem lokalen Masowien-Podlachien Metallurgie – Zentrum entstanden sein. Allem Anschein nach hat man diese Gegenstände, angesichts einer Gefährdung, in der Erde versteckt, um sie in Sicherheit zu bringen.